

Yhteismetsien osakkaiden suhde yhteisomistukseen Suomessa 1900-luvun alusta nykypäiviin

Harri Siiskonen, Itä-Suomen yliopisto

Yhteismetsien perustaminen 1800-luvun jälkipuolella kytkeytyi autonomisessa Suomessa yhteiskunnan rakennemuutokseen ja metsäpolitiikkaan. Yhteismetsien ensimmäinen suuri perustamisalto ajoittui tilattoman väestön asuttamiseen 1900-luvun alussa ja toinen siirtoväen asuttamiseen jatkosodan päättymisen jälkeen. Parhaillaan käynnissä oleva kolmas, metsänomistajien keskinäiseen sopimiseen perustuva, yhteismetsien perustamisalto poikkeaa tavoitteiltaan kahdesta ensimmäisestä, jotka toteutettiin viranomaispäätöksin ja valtion rahoittamina maatilatalouden tukemiseksi.

Yhteismetsät kattoivat vuonna 2016 3 % metsämaan kokonaispinta-alasta, kun yksityishenkilöiden, kuolinpesien ja verotusyhtymien omistuksessa oli 59%, valtion 26 %, yhtiöiden 8 % ja loput 4% kuntien, seurakuntien ja säätiöiden. Vuoden 2020 alussa Suomessa oli toimivia yhteismetsiä kaikkiaan 497, kokonaispinta-alaltaan noin 700 000 ha. Yhteismetsien määrä on yli kolminkertaistunut kahden viimeisen vuosikymmenen aikana, mutta niiden kokonaispinta-ala on kasvanut vain runsaalla neljänneksellä.

Vuoden 2003 yhteismetsälain uudistus merkitsi täyskäännöstä yhteismetsäpolitiikassa. Uusi laki määritteli johtavaksi tavoitteeksi kestävän metsätalouden harjoittamisen ja purki yhteismetsäosuuden sidonnaisuuden kantatilaan. Kahden vuosikymmenen aikana Suomeen on syntynyt kaksitasoinen yhteismetsien kenttä, jossa ennen vuotta 2003 perustetut ovat pääsääntöisesti pinta-alaltaan suuria. Sen sijaan merkittävä osa vuoden 2003 jälkeen muodostetuista yhteismetsistä on pieniä sukujen yhteismetsiä, joiden omistusrakenne ja tavoitteet poikkeavat ”perinteisistä” yhteismetsistä.

Olen tähän mennessä selvittänyt yhteismetsien muuttunutta roolia yhteiskunta- ja metsäpoliittisessa kontekstissa. Jatkossa tavoitteenani on nostaa yhteismetsän osakas tutkimuksen keskiöön. Aina vuoden 2003 yhteismetsälain uudistukseen saakka yhteismetsän osakas omisti kiinteistön,— viljelymaata ja metsää—johon kuului kiinteästi määritelty osuus yhteismetsään.

Yhteismetsäosuuden omistajan metsäsuhde muodostui siten yhtäällä suhteesta suoraan omistamaansa metsään ja toisaalla suhteesta yhteismetsään, johon hänellä oli yhteisomistuksellinen suhde. Huomionarvoista osakkaan yhteismetsäsuhteessa viimeisimpään lakiuudistukseen saakka on ollut, että osakaskunnat muodostuivat sattumanvaraisesti, kun julkinen valta osoitti asutustilaa perustettaessa maatilatalouden tukemiseksi osuuden yhteismetsään.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on yhteisomistuksellisten resurssien (common property regime) kestävän hallinnan tutkimusperinne, jonka näkyvin kehittäjä on ollut Nobel-palkittu Elinor Ostrom (Governing the Commons, 1990). Ostrom määrittelee 8 reunaehto, jotka luovat edellytyksiä yhteisomisteisen resurssin kestävälle käytölle. Ostromin kestävän hallinnan mallia voi soveltaa myös suomalaisten yhteismetsien toiminnan tarkasteluun.

Yhteismetsien viimeaikaista toimintaa ja osakkaiden tyytyväisyyttä on tutkittu kyselytutkimuksen menetelmin mm. Itä-Suomen yliopiston metsätieteiden osaston pro gradu –tutkielmissa. Tutkimus on useimmiten kohdistunut keskimääräistä suurempiin ja hyvin toimiviin yhteismetsiin.

Tarkasteltaessa yhteismetsien historiaa 1800-luvun lopulta lähtien osakkaiden tyytymättömyys oli suurta erityisesti 1900-luvun ensimmäisessä perustamisaallossa syntyneissä yhteismetsissä. Vuosina 1901-1917 perustetuista 73 vanhasta asutusyhteismetsästä oli vuonna 1986 toiminnassa enää 16. Yhteismetsien toisessa, maanhankintalakiin pohjautuneessa perustamisaallossa muodostettiin 81 yhteismetsää, joista 8 oli purkautunut vuoteen 1986 mennessä. Purkaminen ei ollut lainsäädännöllisesti mahdollista ennen vuonna 1970 tapahtunutta lakimuutosta, minkä jälkeen 19 yhteismetsää haki jako- tai myyntilupaa 1970-luvun kuluessa. Hyvä esimerkki yhteismetsästä, johon sen osakkaiden enemmistö oli ilmeisesti alun perin tyytymätön on vuonna 1950 muodostettu Rumon 2 200 ha:n yhteismetsä nykyisessä Nurmeksessa. Se haki myyntilupaa vuonna 1971, mutta lupa evättiin tuolloin. Tyytymättömyys ei kuitenkaan hälvennyt vaan johti vuoden 2019 lopulla myyntiin ruotsalaiselle sijoitusrahastolle.

Kansallisarkistoon sijoitetussa maa- ja metsätalousministeriön arkistossa on yhteismetsiä käsittelevä kokoelma, joka sisältää runsaasti materiaalia yhteismetsien ja viranomaisten välisestä yhteydenpidosta sisältäen myös yksittäisten osakkaiden lähettämiä kirjeitä. Tämän aineiston kautta päästään kiinni yhteismetsän osakkaan metsäsuhteeseen yksilötasolla. Miksi oma metsä koettiin paremmaksi kuin osuus yhteismetsään? Voidaan olettaa, että vuoden 2003 jälkeen uusien yhteismetsien osakkaiden suhde yhteisomistamiseen on muuttunut, kun yhteismetsän muodostaminen on perustunut osakkaiden yhteiseen tahtotilaan ja usein vielä sukulaisten kesken.